

adták filléreiket és abból először iskolát s templomot építettek, ami egyrészt híd volt az óhaza felé, ugyanakkor egyengette fiaik útját a jövőbe. Az újabb generációnak egyre erősebb lett a szava az üzleti, politikai és szociális életben. Kiemelkedő volt a szerepük a jóléti törvényhozásban, és annak ellenére, hogy a négerek között kevés a katolikus, a jezsuita John La Farge az elsők között harcolt a négerek egyenjogúságáért. A Saint Louis-i (Missouri) érsek már 1947-ben megszüntette a faji megkülönböztetést az egyházmegye iskoláiban, amit a bíróság csak 1954-ben mondott ki alkotmányellenesnek.

Nemcsak itthon, hanem világviszonylatban is egyre nagyobb befolyása van az amerikai katolikus egyháznak. Nemcsak szociális és jótékonykodási téren, hanem a teológiában is felbukkanak amerikai nevek. A II. Vatikáni Zsinaton az amerikai püspökök és Fr. John Courtney Murray teológus egyengették a Vallás-szabadságról szóló nyilatkozat útját.

Tagjai, vezetői tudatában vannak annak, hogy a földi országot szebbé, igazságosabbá téve jutunk el az Isten országába.

Felhasznált irodalom: Hennesey James SJ: *American Catholics*, Oxford University Press, New York, 1983. — Ellis John Tracy: *American Catholicism*, University of Chicago Press, Chicago, 1985. — Órsy M. Ladislav: *From Vision to Legislation: From the Council to A Code of Laws*, Marquette University Press, Milwaukee, Wis. 1985. — *The Official Catholic Directory*, P. J. Kenedy and Sons, New York, 1985. — *A New York Times* napilap és az *America* folyóirat különböző számai.

Benkő Antal — Jálics Ferenc

A PRÓFÉTAI EGYHÁZ

Az Egyház Dél-Amerikában

„Az aranyat és a gyors meggazdagodást tartották egyetlen céljuknak. Ezért gyilkoltak meg illetve tettek tönkre végtelenül sok értékes embert (lelket) a keresztények.” — Ezeket a megdöbbentő szavakat 1542-ben vetette papírra Bartolomé de Las Casas, Chiapas (Mexikó) püspöke. Így akarta érzékeltetni a spanyol királlyal és udvarával, hogy milyen gyászos következményei vannak a „kereszténységet” terjesztő konkvisztádorok tevékenységének és velük kialakuló rendszernek. Mintha ma írta volna le valaki ezt a vádat. Nem jellemzi-e Dél-Amerikát napjainkban is egyik oldalon a gyors meggazdagodás és embertelen kizsákmányolás, a másikon pedig milliók nyomora? Ugyanakkor — hála Istennek — nem hiányzik az Egyház prófétai hangja, mely ostromozza az igazságtalan állapotokat és minden — evangéliumhoz illő eszközzel gátat akar vetni az áradatnak.

I. Közös eredet

Las Casas 1502-ben, alig pár évvel Amerika fölfedezése után, hajózott a mai Venezuelába. A „megbízottak” (encomendeiros) közé tartozott. Feladatuk volt, hogy meggyökereztesék a kereszténységet: a portugál király hatalma alá vessék és megkereszteljék a bennszülötteket. Az Ibériai-félszigeten a mórakkal folytatott százados harcok folyamán hitük és nemzetiségük egybeforradt. Mindannyian tagjai voltak az egyháznak és az államnak, mindkettő – legalábbis elvben – egyet akart: keresztény társadalmat építeni. A pápai bullák megerősítették ezt a tudatot a vezetők és a nép lelkében. A kereszténység terjesztése érdekében a portugál király, Krisztus-rend Nagymestere, s nem-sokára a spanyol uralkodó is, birtokába vehette az újonnan felfedezett területeket.

A gyakorlat azonban hamarosan más képet mutatott. A fiatal Las Casas megérkönyödvé látta, hogyan kényszerítik rabszolgasorsra az indiánokat. Az ürügy sokszor a kereszténység volt: csak erős kézzel taníthatják meg azokat az alacsonyrendű vadakat a keresztény hit elemeire! A valóságban ingyenes munkaerőt akartak maguknak a hódítók. Bartolomé azt gondolja, hogy mint pap hatékonyabb munkát végezhet. Visszatér Európába. Rómában pappá szentelik; később belép a domonkosok rendjébe és püspökké is kinevezik. Valja, hogy az indiánok éppúgy értelemmel bíró emberek mint mi, tehát „meggyőző érvekkel és az érzelmek finom megmozgatásával, hívogatóásával” kell megtéríteni őket. De mint pap és főpásztor is kevés eredményt ért el honfitársai között. Lemond egyházmegyéje vezetéséről, ismét Európába jön. Közvetlen körülről próbálja befolyásolni a spanyol királyt írásaival, tanácsaival.

A felfedezés korának egyháza megosztott. A portugálok és spanyolok Krisztus nevét hordják ajkukon. Legtöbbjüknél azonban az arany, ezüst, vagyon a cél. Cortez (Mexikóban), Pizarro (Peruban) és Martim Alfonso de Sousa (Brazíliában) nem válogatnak az eszközökben. Még kevésbé az alantas tiszték és a legénység. Amikor a törvény csak a háborúban ejtett indiánok rabszolgasorsba vetését engedélyezi, könnyű portyázásokkal összeütközéseket kiváltani. Az igazságosság és szeretet hírnökei – mint Las Casas – kisebbséget alkotnak. Mellette legendás nevek, Brazíliában, P. Nobrega és Boldog Anchieta jezsuiták. Életüket szentelik az indiánok védelmére, a hódítók és bennszülöttek békítésére, a hit tanítására és terjesztésére. A már krisztushívó európaiaktól lelki megújulást követelnek, a kormányoktól pedig az indiánok tényleges védelmét.

Szavuk, sajnos, alig talál visszhangra. Tovább folyik az embervadászat: a nagybirtokok üzemből tartáshoz ingyen munkaerő kell. Hiába III. Pál „Veritas ipsa” bullája, amely megtiltja az indiánok rabszolgaságát, Lisszabon és Madrid is távol vannak: a királyi rendeletek leginkább csak holt betű maradnak. Egyetlen megoldás: az indiánokat külön, népi hagyományaiknak megfelelőbb közösségekbe, redukciókba csoportosítani. A ferencesektől kezdeményezett vállal-

kozás kiépítői főleg a jezsuiták. A kontinens több pontján keletkeznek ilyen falvak.

De ezeknek a még ma is megcsodált településeknek sincs nyugalma. A felderítő útra induló, vagy a közelben lakó telhetetlen „fehérek” és „mamelukok” (félvérek) kirabolják a redukciókat, elhurcolják a lakókat. Máskor, a rabszolgasorsra kényszerített indiánok láznak fel, követelik szabadságukat. A redukciók sorsát megpecsételi a jezsuiták kiűzése. Virágkorukban még kb. 150.000 indiánnak nyújtottak békés keresztény otthonot ezek a közösségek. A XVIII. század végén már alig 30.000-en élnek bennük. A XIX. század elején pedig teljesen megszűnnek. Az indiánok tetemes hányada nem éli túl a vizontagságokat. Másik része beolvad, összeházasodik a fehérekkel. Főleg azonban az Andesekben és a Rio del Plata környékén megőrzik nyelvüket és szokásaikat, jóllehet a társadalom szélére szorulnak. Nem beszélnek az urak nyelvét, a spanyolt; a birtok a hódítók leszármazottjainak kezében maradt. Bolívia lakosságának több mint a fele ma is indián (kecsuát és aymarát beszélnek), 30 százaléka pedig mesztic. Ecuadorban kb. 35 százalék az indián és ugyanannyi a mesztic. Paraguayban pedig a lakosság 95 százaléka mesztic/indián; majdnem mindenki beszél a guaranit. Peruban a lakosság kb. fele indián és 30 százalék a mesztic. Itt a kecsua 1975 óta hivatalos nyelv a spanyol mellett. Chilében kevés a tisztán indián eredetű lakos, jóllehet kb. 40 százaléknál érezhető az indián beütés.

Időközben a nagybirtokok üzemeltetésére Afrikából hurcoltak be rabszolgákat. Ezt még Las Casas is megtúrta! Később a folyamat borzalmas méreteket ölt. A becslések szerint csak Brazíliába 3,600.000 néger rabszolgát hoztak be kb. három évszázad alatt. Leszármazottaikat (nagy részük „mulatt”) ma 35 millióra becsülik Brazíliában. De erős az afrikai eredetű népréteg Kolumbiában és Venezuelában is. Csaknem tisztán európai leszármazottak lakják Argentínát és Uruguayt. — Az Afrikából behurcoltak sorsa még borzasztóbb volt az indiánokénál. Gyakran megesezt, hogy a behajóztak fele már a tengeri úton elpusztult. A legtöbbjüket kíméletlenül adták el embervásárokon. Testi-lelki segítséget próbáltak nekik nyújtani megérkezésükkor a szeretet hősei, mint pl. Claver Szent Péter Carthagénában (Kolumbia). A keresztvívvel szinte kivétel nélkül minden négert leöntöttek. A hit elemei azonban csak a felületen maradtak náluk. A keresztény szentek és szertartások védelme alatt máig folytatják Afrikából hozott vallási életüket, vagy legalábbis egy erősen keverék (szinkretista) vallásosságot gyakorolnak. Brazíliában külön vallási közösséget is alkotnak (umbanda), amelynek szertartásait sok katolikus is látogatja.

II. Különböző utak

A gyarmatosítás idejének egyháza alapján véve egységes képet mutat Latin-Amerikában, jóllehet egyik részét a portugálok, a másikat a spanyolok vették birtokukba. A XIX. század elején függetlenítik magukat a kolóniák, új

államok alakulnak. Múltjuk és legtöbbszöröse nyelve is közös, de a nemzeti függetlenség egyre érezhetőbb különbségeket eredményez. Így pl. a századfordulón milliók vándorolnak be Argentínába (1914-ben a bevándorlók a kb. 7,800.000 lakos egyharmadát teszik ki!) és Brazíliába. Viszonylag kevesen keresnek új hazát Peruban és Bolíviában. Az egyház és állam szétválásáért vívott küzdelmek folyamata sem volt egységes. A dél-amerikai egyház helyes megértésének egyik előfeltétele éppen az, hogy elfogadjuk: az egyes országok, sőt vidékek különböznek egymástól.

A régi, koloniális korban kialakult rendszer sokban még ma is rányomja bélyegét a földrészre. A nagybirtok, a gazdaság most is kevesek kezében összpontosul. A meszticek, indiánok, mulattok, s a bevándorlottak kevésbé szerencsés rétege kiáltóan igazságtalan nyomorban, szegénységben él. A hatalmasok minden eszközzel biztosítani, sőt növelni akarják vagyonukat. „Az ember nem tudja, melyik nagyobb: a szegénység-e, vagy a vezetők korruptség-e” – írja egy inkább konzervatív beállítottságú pap. 1982 és 1984 között Argentínában 280 százalékos volt az átlagos évi infláció, Brazíliában pedig 170 százalékos; Kolumbiának sikerült évi 20 százalék alatt maradnia, Venezuelában pedig „alig” 10 százalékot ért el. Az igazságtalan helyzet következményeként napirenden vannak az erőszakosságok. Egymást váltják a forradalmak és a diktatúrák. A kisemberek személyi méltóságát lábbal tiporják.

Medellinben (1968) és Pueblóban (1979) az egész latin-amerikai egyház vállalta, hogy küzd ez ellen az igazságtalan helyzet ellen. Elkötelezte magát a szegények mellett. Amikor azonban a kivitelezésre kerül a sor, különböző utakat, modelleket találunk. Céljuk egy: hitelesen, élő példával és prófétai kiállással tanúskodni az evangélium megváltó, felszabadító ereje mellett. Módszereik, gyakorlatuk azonban különböznek országok, felfogások szerint. Néha feszültség támad az egyház aktív tagjai között is: hogy, s miként kell ma Dél-Amerikában megvalósítani Krisztus örömhírét. Ezekről a különböző utakról szeretnénk röviden beszámolni a következő sorokban. Az ismertetést egy-egy országgal kapcsoljuk össze.

1. A népi vallásosság teológiája

Latin-Amerika a felszabadítási teológia szülőföldje. Nagy jelentőségű nemcsak a földrészen; hatása kiterjed az ún. harmadik világ többi egyházára is. Téves volna azonban azt gondolni, hogy Dél-Amerikában csak a felszabadítási teológia létezik. Argentínáról joggal állítják, hogy igen komolyan foglalkozik korunk problémáinak evangéliumi kiértékelésével, de ezt sajátos, a brazil illetve perui utaktól eltérő módon teszi. Egyesek ugyan még a nevesebb argentin teológusok munkáját is a felszabadítási teológiába sorolják. De ahogy J. C. Scannone: *La Teología de la Liberación* (Medellin, vol. 9. n. 34, Junio de 1983) című átfogó tanulmánya kifejti, helyesebb megkülönböztetni a kettőt.

Argentínának egyéni iránya van a teológiában, amit helyesen a népi vallásosság teológiájának, nem pedig felszabadítási teológiának kell nevezni. Vanak érintkezési pontok a kettő között, főleg a módszertanban. De ez sem teljesen azonos. Jelentős a különbség a kiindulópontnál.

Elindítójának és legismertebb képviselőjének Lucia Gera, Buenos-Airesi dogmatika-tanárt tekinthetjük. A hatvanas években többekkel együtt kereste, hogyan mozdíthatnák elő a hívő, de sokszor tanácstalan nép lelki fejlődését. Úgy látják, hogy az eddigi, Európából hozott, elvont teológiai fogalmakat nehezen érti meg a nép. A püspökök nyilatkozatai is a feje felett hangzanak el. Ugyanakkor mély, bár nem egyszer kiforratlan hitről tanúskodik, hisz a kereszténység átította a nép egész történelmét.

A teológiai reflexió kiindulópontjának tehát a népnek kell lennie, amennyiben az egy közös történelem és kultúra alanya. Ilyen értelemben beszélhetünk Gera szerint lengyel, aymará, angol, argentin... népről. Ennek a népnek az életében kell kutatni az Isten, a megváltás megnyilvánulásait. Az igazságtalan helyzet fontos tényező az argentin kultúrában és történelemben. De legalább olyan fontos a nép sajátos vallási szimbolikája is. Bölcsen fel kell tehát tártani a nép életének vallásos gyökereit, s ezekből kiindulva kell tisztogatni, ami férges, erősíteni, ami értékes, s így jutni el a keresztény élet teljességéig.

A felszabadítási teológia a nép egyik – bár nagyobbik – részére: az elnyomottakra, kizsákmányoltakra összpontosítja figyelmét. A népi vallásosság teológiája az egész népet, az egész helyzetet veszi tekintetbe. Egy példán illusztrálhatjuk kettőjük különbségét: A családban az anya és a lánya közti viszonyt nem lehet pusztán az elnyomás és a felszabadítás kategóriái alapján vizsgálni. Így a hit analízisének is az egész helyzet vizsgálatából kell kiindulnia. A népi vallásosság teológiájában igen fontos szerepet kap az elnyomás és a felszabadítás, hiszen valóban a nép húsába, vérébe vágó kérdésekről van szó. De a nép élete nemcsak ekörül forog. A többi értékre épp annyira kell figyelni, mint az igazságosság és felszabadulás igényeire.

Módszertanilag mind a népi vallásosság teológiája, mind pedig a felszabadítási teológia a tényleges helyzet elemzéséből indul ki. Ebben rejlik a fő különbség az ún. európai teológiával szemben. Nem principiumokból próbálják levezetni, hogy mit tegyen a nép. A dél-amerikai teológiák nem a dogmákból, nem a szentírási szövegekből indulnak ki, hanem a konkrét szituációból. Természetesen a hittel átélt, vagyis a Szentírás, az egyházi dokumentumok és hitünk dogmáiból éltetett népi helyzetből. Ez feltételezi, hogy a nép életében (kultúrában és történelmében) valamint a teológus szívében, eszében valamilyen már gyökeret vertek ezek a szentírási, dogmatikai és erkölcsstani elvek, igazságok. Ki kell tehát fejteni és ki kell teljesíteni őket.

Ennél a kifejtésnél, s főleg az elvont elemzéseknél a felszabadítási teológia mindenekeelőtt – egyes szerzőknél pedig kizárólag is – szociológiai és politikai, mégpedig marxista kategóriákat alkalmaz. A népi vallásosság teológiája itt is

a teljesebb látásra törekszik. Egyrészt sürgeti a többi „szellemtudományok”: a történelem, népi kultúra és embertan felhasználását. Másrészt elengedhetetlennek tartja, hogy a nép helyzetét kezdettől fogva vallásos szituációnak tekintsük, sajátosan kereszténynek – ami az argentin népnél éppen történelmi fejlődése folytán „természetes” adottság.

Abban azonban hasonlítanak egymásra a felszabadítási teológia és a népi vallásosság teológiája, hogy mindkettő a praxisra irányul. Fő feladat: a mindennapi élet megélése a hit, remény és szeretet alapján. De amíg az első igen könnyen a politikai tevékenységre helyezi a hangsúlyt, a népi vallásosság teológiája különös figyelmet szentel a felszabadító praxis vallásos dimenziójára. Ezért ez utóbbi módszerét „theo-praxis”-nak nevezhetjük. Úgy akarja felülmúlni „az új-kereszténység” és az evilági javak szekularizációja közötti ellentétet, hogy a lelkipásztorkodás központi és sürgető feladatának a kultúra evangelizálását tekinti.

A népi vallásosság teológiája és a püspökök között kezdetben feszültség mutatkozott a tekintély, az auktoritás kérdése körül. Gera és társai szerint fontos, hogy ne csak a teológia, hanem a püspökök is közvetlen kapcsolatban álljanak a hívő néppel. Főleg pedig a papsággal, akik együtt élnek a néppel. Ez a feszültség nem éleződött ki, mert a püspökök belátták a népi vallásosság teológiája célkitűzésének és módszereinek helyességét.

Személyesen azonban nehézséget tapasztaltam a módszer alkalmazásánál. Mint tanár igyekeztem hallgatóim vallási szituációjából kiindulni, s onnét haladni velük a kitűzött anyag feldolgozása felé. A módszer szépen, de csak lassan hozta meg gyümölcsseit a résztvevőkben. A Fakultás viszont sürgette az előírt tételek rendszeres átvételét. A két módszert nem mindig sikerült összekovácsolni.

Argentínában azért épült ki a népi vallásosság teológiája, mert a peronizmus bizonyos alapot teremtett hozzá. Peron populista rendszert hirdetett. Eből sok elem visszhangra talált a nép körében.

Az előző sorok megértetik az argentin püspöki kar mai irányát is. Nyitva áll a szociális problémák felé, de tagjai – dél-amerikai viszonylatban – inkább mérsékelt álláspontot foglalnak el. Van, aki nehezményezte is, hogy az utolsó katonai diktatúra alatt (1976–1983) a püspökök nem elég élesen emelték fel szavukat az embertelenségek ellen. Több ezer ember (10–20.000?) egyszerűen „eltűnt”, a szélsőséges katonai csoportok áldozata lett! Az 1981-ben közzétett igen nyílt és kemény pásztorlevél megcáfolja azt az állítást. Másrészt tény, hogy a peronizmus óta a püspöki kar magatartása általában óvatosabb politikai és szociális kérdésekben. Peron első uralma elején ugyanis úgy tűnt, hogy kéz a kézben halad az Egyházzal. A végén az Egyház ellen fordult: megszüntette az addig érvényben levő iskolai hitoktatást, támadta a papságot... Az argentin katolikusok valóban elég érettek politikailag is, hogy ne várják mindenben püspökeik irányító szavát. Mind az első (1966–1972) katonai diktatúra, mind

pedig a második után, eddig nem tapasztalt mértékben emelkedett a papi hivatások száma! A bázisközösségek nincsenek úgy elterjedve, mint Brazíliában, de virágznak a Katolikus Akció szervei, a különböző katolikus családi mozgalmak, csoportok és egyesületek.

A katolikus egyház és a nép jó kapcsolatára jellemző, hogy az argentinok is készséggel fogadták el a Vatikán közvetítő szerepét a Chilével fennálló területi vitájuk rendezésére. A CELAM (A Latin-Amerikai Püspöki Tanács) pedig argentin püspököt választott jelenlegi elnökének, Msgr. Quarracínót.

Állíthatjuk, hogy az argentin egyháznak – az előző korokat jóval meghaladó mértékben – szerentsés ozmóizist sikerült megvalósítania a nép igényeivel és élményvilágával.

2. A bázisközösségek

A bázisközösségeket a brazil egyház fejlesztette ki. Ott erősödtek meg, híruk áttörte az ország határait, serkentette az egybeült csírázó kezdeményezéseket. Brazília adomány a világegyháznak. – A becslések szerint ma kb. 80.000 működik belőlük a kontinens-nagyságú országban. Ha mindegyikben 20–25 ember vesz részt, 2 millióra tehetjük a mozgalomban tevékenyekedők számát. A 30 éve vetett magból hatalmas, a 125 millió lakosú Brazília viszonylatában is terebélyes fa nőtt ki.

„A hit fűzi össze a – nagyrészt szegényekből álló – közösségek tagjait, akik megosztják problémáikat, nehézségeiket, küzdelmeiket, örömeiket és reményeiket; Isten szavának lényében együtt keresnek megoldásokat és lehetőségeket méltóbb és emberibb életre.” Így jellemzi lényegüket egy, ez évben Rómában megvédett teológiai doktori tétel.

Isten szavának át kell járnia az életet. Az ember élete pedig mindig a test és lélek egységében folyik, legyenek a körülmények kemények és igazságtalanok vagy símák és örvendetesek. Személylé pedig csak a közösség keretében válhatunk. – Az egyre szorongatóbb és embertelenebb körülmények között megelégedhetne tehát a brazil egyház egy pusztán egyéni lelki üdvösséget hirdető kereszténységgel? Elhanyagolhatná az igazságtalanságok keresztény szellemű orvoslásának rendíthetetlen hangoztatását? Nyugodt maradhat, amikor több mint 10 millió a munkanélküli? Amikor a dolgozók háromnegyed része a létminimum alatti szinten, éhbéren tengeti életét? A gyermekek 70 százaléka alultáplált, és 20 százalékaról senki sem gondoskodik, mert a szülőknek se pénzük, se idejük nincs rájuk. Még mindig csaknem 35 millió az analfabéta és 1000 újszülött közül kb. 100 nem éri meg az egy esztendő!

Ilyen viharfelhőktől terhes körülmények között születtek és születnek meg egyházi bázisközösségek. Valaki azonban megkérdezheti: Működésük nem egy csepp a tengerben? Érnek el valami eredményt?

Tagadhatatlan, hogy ezek a bázisközösségek a keresztény élet prófétai jelei. Mindenekelőtt reménységárt jelentenek sok embernek. Érzik, hogy nem

állnak egyedül; vannak, akik megértik őket, törődnek, sorsukkal, emberként kezelik. Társaikon keresztül megtapasztalják, hogy – minden szenvedés ellenére – Isten szeretete, az Egyház gondoskodása nem üres szó. Tudatosulnak problémáik és lehetőséget kereshetnek megoldásukra. Egymást védik, támogatják, ami nem egyszer igazi segítség forrása munkahelyükön, egy-egy elemi egészségügyi intézmény megszervezésénél. Máskor pedig intő jel a környezetben nagybirtokos, az erőszakos katonai kirendeltség felé: a másik oldalon többen vannak! Főleg pedig megtanulják vállalni szerepüket az egyház építésében. Átélik, hogy az egyház mi vagyunk, testvéreinkért felelősséggel tartozunk. – Röviden: őszintén próbálják élni a kereszténységet a mindennapi életben, annak minden területén.

A bázisközösségek kezdetben saját, közvetlen problémáik megoldásán fáradoztak; nem törődtek a társadalmi rendszer megváltoztatásával. Ma sem akarnak részt venni a pártpolitikában. Nincs is központi irányításuk, hiszen nem alkotnak szervezetet vagy egyesületet. Egyik jellemzőjük, hogy spontánul születnek és működnek.

Ennek ellenére a politikai pártok figyelmét nem kerülhették el. Van amelyik jövődő közreműködést remél tőlük, van amelyik eddig megszerzett helyzetének elvesztését félti. A felszabadítási teológia egyes teoretikusai szorgalmazzák is a bázisközösségek tagjainak politikai elkötelezettségét – jóllehet ugyanők a közösségeket mint közösségeket apolitikusnak tekintik. Hangoztatják, hogy csak az küzd valóban az igazságtalanságok ellen, aki az igazságtalan rendszerek megváltoztatására törekszik. Ez pedig, végeredményben, politikai állásfoglalást jelent. Csak azok lennének igazi bázisközösségek, amelyek nemcsak tagjaik „lelki életét”, hanem társadalom-politikai elkötelezettségét is fejlesztik.

Érthető, hogy ez az újabb irányzat aggodalomra ad okot sok komoly, de a jó módú réteghez tartozó katolikusnál is. Féltik, hogy a helyzet változásával az ő sorsuk is változik. Főleg akkor emelik fel tiltakozó szavukat, ha felfedezik, hogy egyházi bázisközösségek soraiba néha ateisták is befészkelik magukat.

A bázisközösségek elsősorban az ország északi, szegényebb vidékein alakultak meg, s ma is ott vannak többségben. Szépen működnek a metropolisok: Sao Paulo, Rio de Janeiro, Brasília peremvárosaiban és nyomortelepein. Itt, a paphiány miatt erősen burjánzó szekták leghatásosabb ellenszereit alkotják.

Brazília déli részein és a jobb módú plébániákon kevés bázisközösséget találunk. De azért itt is vannak lelkes és aktív egyházi közösségek. A papok nem is bírnák egyedül a munkát. Átlagban 10.000 hívő esik egy papra! Fő munkatársaikat a különböző mozgalmakból és csoportokból toborozzák. P. Kögl Szeverin OSB 15 évig volt Nova Santa Rosa (Paraná államban) plébánosa. Ez év elején készült zárójelentésében írja: „Éveken keresztül együtt képeztük a liturgikus, hivatástoborzó, családpsztorációs, ifjúsági, katechetikai . . . csoport-

tokat, Ezenfelül működtek az Imaapostolság, a Mária Kongregáció, a Katolikus Nőegylet, Hivatás-klubb, cursillisták stb.“ Másutt aktívan tevékenykednek a Szűz Mária családcsoportok (Equipes de Notre Dame), Krisztus szerinti házastársak (Casais de Cristo), Hit és öröm (Fé e alegria) közösségei. Sok helyen virágzanak az ifjúsági csoportok is. – Ezeknek a csoportoknak az élete alapjában véve hasonlít a bázisközösségekéhez, mégis különállónak tekintik őket. Kisközösségeknek, nem pedig bázisközösségeknek szokták őket nevezni. A legfontosabb különbség éppen a társadalmi elkötelezettség terén található. A kisközösségeknél nem oly fontos elem, mint az egyházi bázisközösségeknél.

Fontos szerepet töltenek be a plébániákon a katekéták, P. Szeverin így számol be képzésükről: A katekétáképző kurzus tartama egy hét. Általában vasárnap du. kezdjük kis „lelkigyakorlattal“. Utána egész héten reggel 8-tól délig elméleti órák. Délután csoportmunka, majd gyakorlati órák (15 gyerekkel), este bibliai jelenetek. A költségeket az egyházközségek fizetik. Kurzusainknak nagy sikere volt. Minden évben telt ház: 60 személy. – A katekéták nem kapnak fizetést. Ez komoly probléma, mert könnyen megunják a munkát. Ezért kell állandóan újakról gondoskodni. Minden plébánián van egy kateketikai megbízott; általában apáca. Rendszeresen látogatja a filiákat, időnként gyűlést tart a katekétákkal. Nálunk még komolyan veszik a szülők a hitoktatást, Kurzusainknál használt tankönyvünket P. Tóth Veremund OSB írta, s a Sao Pauló-i Loyola kiadónál jelent meg (Curso para formação de catequistas, 1985, 208 o.).

A bázis- és kisközösségekben az egyház laikus hívei fejtik ki prófétai tevékenységüket. Ez jellemző vonása a brazil püspöki karnak is. Megnyilvánulásaik sokban emlékeztetnek az Ószövetség rendíthetetlen prófétáira.

1964-ben, a 20 évig tartó katonai diktatúra kezdetén, szimpatizáltak az új kormánnyal. Az előző évek fejtelensége után reménységet keltett az új vezetők komolysága, puritán élete. Rövidesen azonban súlyos hibák jelentkeztek. A gazdasági kérdések megoldatlanok maradtak, elharapózott a korrupció, s főleg: lábbal tiporták az egyéni és a közéleti szabadságot. Következésképpen a szegények és a gazdagok közötti szakadék még tátongóbb lett. A püspöki kar pásztorlevelei és egyéb nyilatkozatai nyíltan és határozottan mutattak rá az eltévelyedésekre, a nép szenvedésére. Az emberiség és a kereszténység nevében – hisz a vezető réteg szintén keresztény volt! – sürgették a reformokat, az igazságosságot és szabadságot. Ezekben az években az egyházi vezetőség kiállása öntött reményt sokak lelkébe. Sokszor egyedül ők lehettek a brazil társadalmi élet pusztába kiáltó szavai. Okosan, de érthetően hirdették Krisztus és az Egyház tanítását. A katonakormányok gyakran éreztették nemtetsésüket. Pl. nem adtak beutazási engedélyt papoknak, akik a brazil egyházmegyék segítségére kívántak sietni. (1983-ban a 164 kérvényező közül 30-at vetettek vissza; 1984-ben pedig 35-öt a 241 közül, és 55-re nem is feleltek). – Néhány kiadott dokumentum címe szemlélteti milyen aktuális kérdésekről nyi-

latkozott az utóbbi 5 évben a brazil püspöki kar: Az Egyház és a földkérdés, Az élet és a család alapértékei, Keresztény megfontolások a politikai helyzetről, Városi telkek és a lelkipásztorkodás, Az egyházi bázisközösségek a brazil egyházban, Észak-Kelet: kihívás a brazil egyház küldetésében (Észak-Kelet, a „Nordeste” Brazília legszegényebb része).

A püspöki kar szoros kapcsolatot tart fenn mind a lelkeskedő papsággal, mind pedig a hívekkel. A brazil egyházi élet nagykorúságára, valamint a püspöki kar beállítottságára jellemző, hogy havonta 80–100 oldalas füzet közli az elmúlt hetek eseményeit. S ebben a legnagyobb helyet a püspöki kar teljes vagy bizottsági gyűléseinek kimerítő jegyzőkönyve foglalja el. 10–20 sorban hozza, névszerint, az egyes püspökök hozzászólását, véleményét. Az érdekelt olvasó világosan követheti a különböző csoportok felfogását, a közös vélemény kialakulását, megszavazását. Egy több mint 300 tagú karnál nem csodálkozhatunk, hogy eltérő vagy egyenesen ellentétes felfogások merülnek föl. Az a reményt keltő, hogy ezt népükkel is tudatják. Függetlenségük kinyilvánítása nagyban hozzájárul, hogy a hívek, a bázisközösségek is vállalhassák feladataikat.

3. A felszabadítási teológiák

„Egy szegény arcon felismerni a szenvedő Krisztus vonásait, aki azon keresztül szólít és kérdez minket.” A pueblai dokumentum szavai jól foglalják össze a felszabadítási teológiák misztikáját, lelkiségét, valamint jelzik kiindulópontját s módszerét.

Hol lenne fontosabb erről elmélkedni, gondolkozni mint a legkatolikusabb földrészen, Dél-Amerikában, amely azonban egyszersmind kiáltó nyomort és igazságtalanságot tár a szemlélő elé.

Peruban székel a spanyol gyarmatok egyik alkirálya. Fővárosában gazdag templomok, régi egyetem. Az Andesek alacsonyabb részén azonban nyomorgó indiánok tömegei. Régi faluközösségeiket máig megőrizték, de nincstelének; a föld nem az övéké. Az országot az egyik forradalom rázza meg a másik után. Az egyház vezetői, az értelmiség komolyabb tagjai kiutat kerestek a káoszból. 1968-ban Juan Alvarado Velasco tábornok ragadja magához a hatalmat. Új hangozat út meg első beszédében: Nacionalista, humanista, keresztény, népi és felszabadító programot hirdet. Az ember lesz az új társadalom alapértéke. Nem akar sem kapitalista, sem kommunista rendszert, hanem olyat amelyikben a nép részvétele biztosítva van, s amely az igazságért és szabadságért küzd. Föld-reformot hajt végre, államosítja a bankokat, fontosabb vállalatokat... A papság egyik része, az UNIS mozgalom tagjai mégis sok mindent kritizálnak, mert a szép kezdeményezések és tervek a végrehajtók merevsége és önzése miatt zátonyra futnak.

Ilyen környezetben született és dolgozott Gustavo Gutierrez. 1968-ban előadásra hívják meg. Témája: a fejlődés teológiája. Ekkor még ezt tartották a

legfontosabbnak Dél-Amerikában. Vagyis azt kutatták, hogyan kell a kereszténynek közreműködni, hogy a nép, a szegények fejlődhessenek. Gutierrez a készület közben belátja, hogy nem elég a fejlődés, a népet fel kell szabaddítani az igazságtalan helyzetből. Lassan kiérlelődik benne 1971-ben megjelent könyve: A felszabadítás teológiája.

A könyvnek óriási sikere lett, főleg Dél-Amerikában. Gutierreznek sikerült kifejezni, megszerezni, amiről már sokan gondolkoztak, aminek megoldását keresték, de eddig nem tudták helyesen megfogalmazni.

Az előző években ugyanis így értelmezték az Egyház tanítását a szociális kérdéssről: kiindulni a meglévő helyzetből s ezt kifejleszteni igazságosabb rendszerré. A 60-as évek végén azonban egyesek már sürgették: nem elég a fejlődés. Magát az igazságtalan rendszert kell megváltoztatni. Hogyan? Forradalommal? Mi legyen itt a keresztény szerepe? Gutierrez nem tartja alkalmazhatónak az Európában dívó „forradalmi teológiát”. Ez csak egy idegen ideológia átültetését jelentené dél-amerikai földre. Tehát ismét, habár szellemi, de tényleges „gyarmatosítást”. A keresztény teológusnak a dél-amerikai helyzetből kell kiindulnia s egy igazi változásban, felszabadításban közreműködni.

Minden szűkre szabott összefoglalás torzíthat. Mégis megkíséreljük pár sorban ismertetni a felszabadítási teológia alap gondolatait és főbb irányait.

Tulajdonképpen azért törekszik segíteni az egyház s benne a hívő a szegényen, mert megéli, hogy rajta keresztül Krisztus szól hozzá. Hív, sürget, emeljük ki elnyomott, igazságtalan helyzetéből. A keresztény szeretetgyakorlat és maga a teológia is felelet erre a felhívásra. Ezért mondhatjuk, hogy a szegény a felszabadítási teológia helye és kiindulópontja (locus theologicus, ahol a teológia „történik”). Kiterjed az egyház praxisára, mert a (dél-amerikai) szegény már keresztény, tagja ennek az egyháznak, amely elkötelezi magát mellette. Mindkettő: szegény és egyház része a történelemnek, amelyben Isten terve valósul meg. A szegény tehát cél is, mert a praxis hozzá tér vissza, miután megtalálta a helyes feleletet. — A szegény nemcsak egyes személyt jelent itt. Szegény az egész közösség, az osztály, amelyhez tartozik. A hit csak akkor érti meg igazán a szegényt s rajta keresztül a krisztusi tervet, ha látja, mi teszi és tette szegénnyé, mi tartja az igazságtalanság börtönében. Ki kell szabaddítani ebből a börtönből, a bűnös rendszerből (szociális bűn).

A szegényben kérdező Krisztusnak hármasszinten felelhetünk. Az első „szapienciális” felelet: a hitből fakadó bölcsesség. Ez a lépés nélkülözhetetlen minden továbbihoz. Teljes valónkkal a szegény felé kell fordulni, behatolni életébe, átélni helyzetét: megtérni, elkötelezni magunkat a szegényeknek. Ez a találkozás még nem tudományos szint s így a válasz is a mindennapi élet nyelvét használja. Ilyen szinten élük a felszabadítást pl. a bázisközösségek. Kifejezésformájuk prófétikus. Ezt a szapienciális, bölcs találkozást dicséri a Hegyi beszéd.

A második szint filozófikus. Pontos fogalmazást keres a szegénység megértésére, a praxis értelmezésére. Kritikusan vizsgálja az ideológiákat, amelyek megakadályozzák a szegénység teljes felismerését és az igazságtalan helyzetet állandósították. Ez a szint alkalmazza a tudományos: szociológiai, történelmi kategóriákat.

A harmadik a szorosan vett teológiai szint. A hitre támaszkodik, Isten szavától kapja a világosságot. Felhasználja az előző két szint válaszait, de túlmutat rajtuk. Azok pedig segíthetnek, hogy hitünk szabadabb, kevésbé ideologizált legyen.

Ez a rövid összefoglalás érezteti, hogy a felszabadítási teológia mindenekezlött új hozzáállást és új utat jelent. Nem egy vagy néhány új „tétel” kidolgozásáról van szó, hanem az egész hittartalom új szemszögből való megértéséről, éléséről. Röviden: a felszabadítási teológia a hit fényében vizsgálja az Egyház felszabadító praxisát valamint a hitet, amennyiben ez felszabadító praxis.

Gutierrez rendszerező munkája nyomán igen sok tanulmány, könyv jelent meg a teológia különböző traktátusairól – a felszabadítási teológia szemszögből. Az alapvető, hermeneutikai kérdéseket is mélyítették.

Felix Pastor SJ, a római Gergely Egyetem és a Rio de Janeiro-i Katolikus Egyetem dogmatikatanára nyomán két ismertetést alkalmazunk a felszabadítási teológia főbb irányainak szemléltetésére. Az egyik a tárgyra vonatkozik: hitünk melyik kérdését (teológiai traktátusát) tartja a szerző központinak. A másik az alanyt figyeli: kikről tárgyal (hová helyezi a „locus theologicus“-t).

1. A teológusok első két csoportjának alaptárgya a teremtés rendje (De Deo create). Fő kérdésüket így fogalmazhatjuk meg: kutatják, hogy miért teremtetten Isten a világot, mit akar vele, a történelemmel, az emberrel.

1. A felszabadulás alanya a nép, a nemzet. Az Ószövetséghez hasonlóan most is kutathatjuk, miként szabadulhat meg a bűntől, igazságtalanságtól ez vagy az a nép; miként felelhet meg Istentől rendelt szerepének. – Ebbe a csoportba sorolhatjuk a nevesebb argentin teológusokat: Lucio Gerát, J. C. Scannonét. – Egyesek szerint azonban helyesebb ezt a csoportot nem is a felszabadítási teológiába sorolni (amint már tanulmányunk előbbi pontjában említettük), mert alanyuk nem kifejezetten csak a szegények.

2. A második csoportnál az alany nem a teljes nép, hanem ennek egyik rétege, egy kisebbség. Ez vezeti ki majd a népet az elnyomatásból a szabadságra. A kisebbségben tudatosult a feladat, ők képesek a szükséges lépések megteremtésére. – Egyik fő képviselője H. Assmann, volt katolikus pap. – Sokan kifogásolják, hogy ez a felfogás a politikai értelemben vett forradalmat akarja felhasználni, mert mindennek előtt evilágon akarja megteremtteni „Isten országát”.

II. A harmadik és negyedik csoport fő kérdése: hogyan szabadulhatunk meg a bűntől, a igazságtalanságtól. Központi problémája tehát a megváltástan (De Deo Redemptore) és a kegyelemtan (De gratia).

3. Ennél a csoportnál a felszabadulás alanya az egész Egyház. Ennek kell megszabadulnia a bűntől – mind az egyéni, mind az társadalmi bűntől. Az igazságosság és a szeretet lényeges elemei ennek a folyamatnak. – Ide sorolhatjuk Medellín és Puebla dokumentumait, a teológusok közül pedig pl. S. Gali-leát. – A második és negyedik csoport képviselői elfogadják és becsülik ezeket a dokumentumokat, de tovább akarnak menni a praxis terén, konkrétabb megoldásokat keresnek.

4. A negyedik csoportnál az alany az elnyomott hívő nép. Fontos mind a három szó: a szegény az elnyomott, s ellenkezőleg is: az elnyomott az szegény; hívő, vagyis aki alapjában már elfogadta az evangéliumot; nép: nem a vezetők, mert ezek ideológiák szolgálatában állnak (hacsak meg nem térve el nem kötelezik magukat a szegényeknek). Ide sorolhatók G. Gutierrez, L. Boff, J. Sobrino.

Kényesebb kérdést érintünk, amikor az egyes csoportok szociológiai kapcsolatát vizsgáljuk. Vagyis amikor azt akarjuk megérteni, hogy filozófiai szinten milyen társadalomtudományi eszközöket alkalmaz s milyen politikai, társadalmi rendszert értékel. Ez utóbbinál azért nem könnyű ítéletet alkotni, mert nem mindig kifejezetten világos ez a szerző írásaiból; gyakran csak burkoltan jelzi vagy következik soraiból.

Felix Pastor szerint a következő irányokat találjuk. Az első csoport a történelmet és az antropológiát tartja a legfontosabb tudományos eszköznek kutatásaihoz, s szimpatizál a populizmussal és az ún. keresztény demokrata pártokkal. A második marxista szociológiára támaszkodik analíziseiben; utópikus messianizmus vezet, s ennek megvalósítására a legszélsőségesebb politikai szervezetekkel akar együtt dolgozni. A harmadik csoport lényegében a fejlődésteológia változata: keresztény haladó elemektől és a nép tudatosításától várja a változást. A analíziseinél különböző társadalomtudományi módszereket vesz igénybe. A negyedik felhasznál marxista, és egyéb szociológiai módszereket; politikailag nem kívánja magának a hatalmat, de sürgeti, hogy a bázisközösségek tagjai aktívan vegyenek részt a politikai életben.

Ebből a rövid áttekintésből sejtethetjük a felszabadítási teológiák roppant jelentőségét a dél-amerikai egyház életében. Sejtethetjük azonban azt is, hogy ez a teológiai irány nem örvend általános és osztatlan kedveltségnek.

A szegények, a bázisközösségek tagjai és a velük foglalkozó papság lelkesedéssel fogadják a felszabadítási teológia szellemében írt könyveket, kiadványokat. A szegények értékelik ezeknek a teológusoknak megértő, biztató megnyilatkozásait. A papság teológiai és lelkeségi irodalmat talál pasztorális tevékenységéhez. Elmélyül a közvetlen kapcsolat a hívek és a lelkesek között.

Ugyanezt mondhatjuk a felszabadítási teológiát értékelő püspökök viselkedéséről is a néppel szemben.

Más teológiai irányokat követő írók és tanárok azonban kifogásolják, hogy nagyon sokszor csak népszerű és lelkesítő szólamokkal vagy jámbor utalásokkal vannak tele a felszabadítási teológiát terjesztő könyvek, hiányzanak a pontos fogalmak. Kifogásolják a vallási élet és a politika túlságos összekapcsolását. Komoly lelkipásztorok féltik, hogy az evangéliumi örömhír birtokosainak csak a szegényeket tekintik a felszabadítási teológusok, s ezzel szakadást okoznak az egyházközségekben. Mintha egy gazdag eleve nem lehetne jó keresztény.

Valóban egyes vidékeken feszült a helyzet a felszabadítási teológiát sürgető hívek, papok, püspökök és az egyéb lelkipásztori s teológiai utakat követő hívek, papok, püspökök között. Tagadhatatlan, hogy ennek egyik oka a pozíciók féltése. Az ellentét főleg a jobbmódú és a szegényebb osztályú hívek, illetve lelkészek és püspökök között tapasztalható. Fei náll a veszély, hogy a radikalizálódás még jobban kiéleződik. A félelem nem jó tanácsadó a megkülönböztetésre. Pedig igazságtalanul járnánk el, ha summásan elítélnénk a felszabadítási teológiát azért, mert egyes szerzői a keresztény tanítással és praxissal összeférhetetlen utakat ajánlanak, követnek. Ugyanúgy helytelen volna egy író, vagy könyvet csak azért elfogadni, mert a felszabadítási teológia zászlaját lobogtatja.

A fenti sorok azt is megsejtetik, hogy általánosságban miért értékeli a Hit-tani Kongregáció 1984. szeptemberében a felszabadítási teológiáról kiadott utasítása, instrukciója ezt a teológiai irányt. Egyrészt tudatában van annak, hogy ez a teológia mily fontos megnyilatkozása a prófétai és hiteles egyháznak Dél-Amerikában. Másrészt a kiadványok nagy többsége mély és komoly tanulmány. Őv egyes veszélyektől, szélsőségektől, amelyek már nem felelnek meg az általános katolikus tannak és gyakorlatnak. Ilyen formán elismeri, hogy különböző irányok vannak a felszabadítási teológiában.

A felszabadítási teológia, a népi vallásosság teológiája és a bázisközösségek a dél-amerikai egyház legfontosabb prófétai megnyilvánulásai. Jelzik, hogy ezen a többségében katolikus, de igazságtalanságokkal, kiszolgáltatottságokkal teli földrészen az egyház – kockázatot is vállalva – keresi a keresztényebb élet formáit, útjait, lehetőségeit. A dél-amerikai egyház viselkedése egyre inkább eltér az európai egyházak megszokott útjaitól. Meg vagyunk győződve, hogy ez a keresztény nagykorúság elérése felé vezet mind a három, röviden ismertett országban, mind pedig a többi dél-amerikai államban. Ez a nagykorúság esetleg visszahat az európai egyházakhoz való viszonyukra. A Lélek vezetése azonban biztosítja, hogy megtalálják a testvéri egységet a különbözőségükben.